

## INGLIZ TILIDA EPISTEMIK VA DEONTIK MODALLIK INKORINING SEMANTIK TAFOVUTLARI

**Turakulova Dilafruz Mamatsoli qizi,**  
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti  
Toshkent, O‘zbekiston  
E-mail: [dilimturakulova1309@gmail.com](mailto:dilimturakulova1309@gmail.com)

**Annotatsiya.** Ushbu maqola ingliz tilidagi epistemik va deontik modallik tizimida inkor shakllarining semantik tafovutlarini tahlil qiladi. Ayniqsa, *can*, *may*, *must*, *need* kabi modal fe’llarning inkor shakllari orqali ifodalangan "not possible", "possible not", "not necessary" va "necessary not" kabi kategoriyalar o‘rganiladi. Tadqiqot ingliz tilida ushbu farqlanishning sintaktik vositalar bilan emas, balki semantik va suppletiv vositalar orqali amalga oshirilishini ko‘rsatadi. Maqola yakunida modallikda suppletsiya vositasining zarurati va kontekstual ahamiyati muhokama qilinadi.

**Kalit so‘zlar:** epistemik modallik, deontic modallik, suppletsiya, modal fe’llar, inkor shakllari.

Ingliz tilida epistemik modallik, ya’ni voqeaning haqiqatga muvofiqligi yoki mumkinligi haqidagi taxminni bildiruvchi modal fe’llar (*may*, *might*, *can*, *must*) muhim sintaktik va semantik funksiyalarga ega. Ayniqsa, ushbu modal fe’llarning inkor shakllari orqali bildiriladigan ma’nolarni aniqlik bilan tafovutlash tilshunoslikda dolzarb muammolardan biridir. Mazkur inkor shakllari ikki asosiy semantik farqlanishni ifodalaydi: biri **voqeaning imkonsizligini**, ikkinchisi esa **uning yuz bermasligi ehtimolini** bildiradi.

Birinchi holatda, ya’ni **"not possible"**, gap voqeaning mutlaqo ro‘y bermasligi haqida ketadi. Masalan:

*They can’t be in the office* → *Ular ofisda bo‘la olmaydi.*

Bu yerda gap ofisda bo‘lish ehtimolini qat’iyan rad etishda, ya’ni voqea haqiqatga zid deb baholanishida. Modal fe’l *can* ning inkor shakli (*can’t*) ishlatilishi orqali subyektning mavjudligi imkonsiz deb ko‘rsatiladi.

Ikkinchi holatda esa, **"possible not"**, ya’ni voqeaning yuz bermasligi ehtimoli mavjudligi bildirilib, inkor haqiqatning o‘zini emas, balki ehtimollik darajasini nazarda tutadi. Masalan:

*They may not be in the office* → *Ular ofisda bo‘lmasligi mumkin.*

Bu holatda gap voqeaning rad etilishi haqida emas, balki u bo‘lmasligi ehtimoli borligini bildiradi. Shunday qilib, semantik jihatdan *"they may not"* shakli inkorni propozitsiya darajasiga emas, ehtimollik darajasiga tatbiq etadi.

Ingliz tili struktur jihatdan ushbu ikki xil inkorni aniq ajratishga mo‘ljallangan sintaktik vositalarga ega emas. Ya’ni, *not* inkor qoshimchasi har doim modal fe’ldan keyin keladi va sintaktik jihatdan bir xil ko‘rinishda namoyon bo‘ladi. Shu sababli, til bu semantik noziklikni ifodalash uchun boshqa strategiyalarga, xususan **mantiqiy ekvivalentlik** va **suppletsiya** mexanizmlariga tayanadi.

### Mantiqiy ekvivalentlik: “not possible” va “necessary not”

Modallik tizimi mantiqiy tahlil asosida quyidagi ekvivalentliklarga asoslanadi:

- “**Not possible**” mantiqiy jihatdan “**necessary not**” (ya’ni, zaruriy bo‘lmasligi) bilan tenglashtiriladi.

- “**Possible not**” esa “**not necessary**” (ya’ni, zaruriyat yo‘qligi) bilan ekvivalent hisoblanadi.

Misollar orqali bu munosabatni quyidagicha tasvirlash mumkin:

*They may not be in the office* → Bu ibora *not necessary* – ya’ni, ularning ofisda bo‘lishi zaruriy emas, demak bo‘lmasligi ham ehtimoldan holi emas.

*They can’t be in the office* → Bu ibora *necessary not* – ya’ni, ular ofisda bo‘lmasligi zarur, bo‘lishi mumkin emas.

Bu mantiqiy o‘zaro munosabatlar, inkorning qayerga tatbiq qilinayotganini (modallikka yoki propozitsiyaga) farqlashni talab etadi. Aynan shunday aniqlik talab qilinadigan holatlarda ingliz tilida *must not*, *may not*, *can’t*, *needn’t* kabi inkoriy modal formalar o‘rtasida to‘g‘ri tanlov qilish semantik aniqlikni saqlab qolish uchun zarur hisoblanadi. Ushbu farqlanishlar orqali modallik faqat sintaktik vosita emas, balki mantiqiy muvofiqlik va semantik noziklikni ifodalovchi mexanizm sifatida ham ko‘zga tashlanadi. Epistemik modallikdagi bu tafovutlar, ayniqsa, qat’iy yoki ehtimoliy inkor, shuningdek, taxminiy xulosa bildirayotgan gaplar kontekstida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ingliz tilida modallik tizimining inkor shakllarini ifodalashda **suppletsiya** muhim sintaktik-strategik mexanizmdir. Tilshunoslikda *suppletsiya* – bu bitta grammatik funksiyani ifodalash uchun turli formal birliklarning (ya’ni, turlicha ko‘rinishdagi leksik birliklarning) o‘zaro almashinuvi sifatida izohlanadi. Ingliz tilida bu hodisa ayniqsa modallikda, xususan epistemik inkoriy strukturalarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Masalan, *can’t* shakli sintaktik jihatdan *can* modallik fe‘lining oddiy inkori sifatida namoyon bo‘lsa-da, ayrim kontekstlarda u semantik jihatdan *must* fe‘lining inkor ma’nosini ham o‘zida aks ettiradi. Bu degani, *can’t* ba’zan “**zaruriy emas**” yoki “**bo‘lishi mumkin emas**” kabi qat’iy xulosa bildiruvchi shaklda ishlatiladi.

*It can’t be Mary. She went to a movie. (Bu Mary bo‘lishi mumkin emas. U kinoga ketgan edi.)*

Bu yerda *can’t* voqeaning sodir bo‘lish ehtimolini qat’iy rad etmoqda. Bu holatda *mustn’t* shaklidan foydalanish sintaktik jihatdan mumkin bo‘lsa-da, semantik jihatdan noto‘g‘ri yoki mantiqiy noaniqlik tug‘diradi. Aksincha, ba’zi hollarda *mustn’t* shakli maqbul hisoblanadi, ayniqsa ehtimoliy taxmin yoki baholovchi xulosalar bildirilar ekan:

*It mustn’t be very good. (Bu ehtimol yaxshi emas bo‘lsa kerak.)*

Bu misolda *mustn’t* orqali “zaruriy emas” degan semantik yuklama berilgan bo‘lib, u *possible not* ga yaqin ma’no anglatadi. Shunday qilib, *suppletsiya* bu yerda **modallikning formal inkor shaklidan ko‘ra, uning funksional semantikasini to‘g‘ri ifodalashga xizmat qilmoqda.**

Ushbu hodisa ingliz tilining modallik tizimida **formal shakl bilan semantik vazifa o‘rtasidagi tafovutlarni muvofiqlashtirish** vositasi sifatida ishlaydi. Aynan

shu sababli, ingliz tili inkor ma'nolarni ko'rsatishda *can't*, *mustn't*, *may not*, *needn't* kabi turli modal birliklarga tayanadi.. **Deontik modallikda inkorning funktsional farqlari.**

**Deontik modallik** – bu subyektga nisbatan ruxsat, majburiyat yoki taqiq kabi sotsial yoki normativ cheklovlarni bildiruvchi modallik shaklidir. Ingliz tilida deontik inkorlar ham semantik jihatdan nozik tafovutlarga ega bo'lib, ularni to'g'ri talqin qilish uchun muayyan modal fe'llar va ularning inkor shakllari orasidagi farqni e'tiborga olish zarur.

Bu kontekstda uch asosiy inkor shakli mavjud bo'lib, ular quyidagi semantik mezonlarga asoslanadi:

1. **Needn't** – *not necessary* → *possible not*. Ya'ni, subyekt biror harakatni amalga oshirishga majbur emas, lekin istasa bajarishi mumkin.

*You needn't come in. (Siz kirmasligingiz mumkin. – Bu majbur emas, ixtiyoriy.)*

2. **Can't / May not** – *not possible*. Bu yerda gap ruxsat yo'qligi yoki imkoniyatning mavjud emasligiga taalluqli.

*You can't come in. (Siz kira olmaysiz. – bu ruxsat etilmagan yoki imkonsiz holat.)*

*You may not come in. (Siz kirishingiz mumkin emas. – ko'proq ruxsat bermaslik holatida ishlatiladi.)*

3. **Mustn't** – *necessary not*. Ya'ni, biror harakat qat'iyon taqiqlangan, uni bajarish mutlaqo mumkin emas.

*You mustn't come in. (Siz kira olmaysiz, bu taqiqlangan. – bu aniq ta'qiq, ijtimoiy yoki qonuniy majburiyat asosida.)*

Ushbu strukturalar orqali inkor har doim ham oddiy sintaktik qo'shimcha orqali emas, balki kontekstual va semantik asoslangan tanlov bilan ifodalanadi. Tilshunoslikda bu holat *semantik-pragmatik tafovut* deb ataladi va aynan shu sababli *mustn't* va *can't* kabi birliklar har doim almashuvchan bo'lmaydi.

Quyidagi misollar farqni yanada yaqqolroq ko'rsatadi:

➤ *You can't come in.* → Ruxsat berilmagan yoki imkon yo'qligi. (Ichkariga kirish mumkin emas.)

➤ *You mustn't come in.* → Majburiy taqiq (Ichkariga kirish qat'iyon man etilgan.)

➤ *You needn't come in.* → Zaruriyat yo'q (Ichkariga kirish shart emas, ixtiyoriy.)

Shu tarzda, **deontik modallikda inkor shakllarining tanlanishi nafaqat grammatik jihatdan, balki semantik va muloqot kontekstiga asoslanadi.**

#### Adabiyotlar ro'yxati

1. Palmer F.R. (1995). *Modality and the English Modals* (2nd ed.). London: Longman.

2. Kratzer A. (1981). The Notional Category of Modality. In Eikmeyer H.-J. & Rieser H. (Eds.), *Words, Worlds, and Contexts* (pp. 38–74). Berlin: de Gruyter.

3. Coates J. (1983). *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. London: Croom Helm.

4. Lyons J. (1977). *Semantics* (Vol. 2). Cambridge: Cambridge University Press.
5. Huddleston R., Pullum G. K. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. von Stechow K. (2006). Modality and Language. In Lepore, E., & Smith, B. (Eds.), *The Oxford Handbook of Philosophy of Language* (pp. 851–876). Oxford: Oxford University Press.
7. Hacquard V. (2011). Modality. In von Stechow, K., Maienborn, C., & Portner, P. (Eds.), *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning* (Vol. 2, pp. 1484–1515). Berlin: Mouton de Gruyter.
8. Collins P. (2009). *Modals and Quasi-modals in English*. Amsterdam: Rodopi.
9. Heine B., Kuteva T. (2002). *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Traugott E.C., Dasher R.B. (2002). *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.